

КОНСТИТУЦІЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ 1920 РОКУ: ДО ПИТАНЬ ДЕМОКРАТИЧНОСТІ ТЕНДЕНЦІЙ ПІСЛЯВОЄННОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Тихоненко А. В.,

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID ID: 0000-0002-9382-2788

У статті досліджено особливості процесу державотворення Першої Чехословацької республіки з погляду їхньої відповідності демократичним цінностям; визначено вплив зовнішніх чинників та тенденцій на конституційний процес шляхом аналізу норм Конституції Чехословацької республіки 1920 року на предмет утілення фундаментальних принципів демократії.

Автором доведено, що процес створення Чехословаччини проводився під егідою демократичних ідей, проте на нього безпосередній вплив мали інтереси держав Антанти, передусім Великобританії та Франції. Це проявлялося в тому, що представники чехословацького національного руху прагнули отримати підтримку держав Антанти у процесах створення незалежної держави чехів і словаків на територіях, над якими у довоєнний час визнавався суверенітет Австро-Угорської імперії: члени національних представництв вели переговори із представниками іноземного політикуму, було створено чехословацькі національні корпуси, які воювали на стороні держав Антанти і водночас становили основу майбутньої армії держави, проєкт якої активно популяризувався. Однак іншою стороною підтримки Антанти для чехословацького національного руху виявився тотальний контроль і залежність від її стратегічних інтересів, які іноді йшли у розріз з усталеними принципами демократії. Унаслідок такої ситуації принципи демократії іноді порушувались, що особливо гостро відчувалось у вирішенні національного питання. Особливості чехословацького державотворення мали безпосереднє значення для конституційного процесу, унаслідок чого демократичність положень Конституції республіки, які стосуються статусу національних меншин, правового змісту поняття «чехословацький народ», повноважень президента, має суперечливий характер. Незважаючи на це, у Конституції послідовно закріплюються демократичні права і свободи людини та реґламентуються механізми законодавчого обмеження державної влади, що у висновку дозволяє назвати її демократичною.

Ключові слова: Конституція Чехословаччини 1920 року, створення Чехословаччини, конституційний процес, демократичні принципи, право на самовизначення.

Постановка проблеми. Із проголошенням Україною курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію та підтвердженням європейської ідентичності українського народу [1] набувають актуальності питання розвитку демократичних інститутів у європейських країнах у контексті традицій конституціоналізму. Особливо важливим є дослідження розвитку демократії в післявоєнних умовах, адже події в Нагірному Карабаху восени 2020 р. продемонстрували, що військові дії як засіб досягнення цілей усе ще можуть використовуватися у XXI ст.; саме тому питання збереження демократичних цінностей у контексті особливостей післявоєнного світоустрою набувають актуальності. Показовим щодо цього є досвід Першої Чехословацької республіки (1918–1938 рр.; до Конституції 1920 р. офіційно мала назву «Чехо-Словацька республіка»), утворення якої відбулося під час Першої світової війни, для державотворчих процесів у якій характерним є прагнення розвитку на демократичних засадах, реалізація яких стала можливою саме завдяки втіленню їх у нормах Конституції Чехословацької республіки.

Сучасні дослідження історії права Першої Чехословацької республіки представлені в роботах таких вітчизняних і закордонних науковців, як М.В. Ведерников [2], І. Гопта та Л. Гоптова [3], В.А. Колесников [4], А.В. Зорін [5], Г.В. Савчук [6], Г.І. Грибанова [7], В.А. Водяницький [8] та інші. У своїх працях вони детально аналізують окремі аспекти державно-правового розвитку Чехословаччини, пов'язані з особливостями проголошення незалежності [2], утілення принципу самовизначення націй [7], формування інституту президента [8], а також статусу Закарпаття, що переважно стосується праць українських учених; питання ж розвитку демократії в державотворчому та конституційному процесах у Чехословаччині згадуються опосередковано. Натомість наукова новизна даної

роботи полягає в тому, що тут представлений комплексний аналіз Конституції Чехословацької республіки 1920 р. на предмет втілення в її нормах основних демократичних принципів з урахуванням особливостей чехословацького державотворення, а також впливу післявоєнного історичного контексту на конституційний процес.

Мета статті – дослідження Конституції Чехословацької республіки 1920 р. на предмет відповідності її положень основним принципам демократії, аналіз генези та ступеня втілення демократичних ідей у державотворчому процесі Чехословаччини, доведення залежності особливостей державотворення від тенденцій післявоєнного періоду.

Виклад основного матеріалу. Передумови для виникнення Чехословацької республіки створила Перша світова війна, яка, по-перше, дозволила консолідувати чеські та словацькі національно-демократичні сили; по-друге, продемонструвала, що принцип “divide et impera”, характерний для управління на місцях в Австро-Угорській імперії, є нерелевантним щодо принципу національного самовизначення, за яким бездержавні народи мають право на самоуправління. По-третє, безпрецедентність Першої світової війни як конфлікту глобального масштабу означала, що світовий порядок буде змінено [2, с. 151]. Така атмосфера не могла не стимулювати до активних дій представників чеського і словацького національних рухів.

Як саме виникла чехословацька ідея? Варто зазначити, що М.В. Ведерников, І. Гопта та Л. Гоптова слушно вважають, що ідея створення незалежної Чехословаччини як об'єднаної держави двох народів є абсолютним продуктом Першої світової війни [2, с. 152; 3, с. 131]. Ця позиція підтверджується тим фактом, що на 28 липня 1914 р. у чеському національному русі за необхідність виходу зі складу Австро-Угорської імперії виступала лише одна політична сила – Чеська державно-правова прогресистська партія [2, с. 150], тоді як інші популярні (*Česká strana sociálně demokratická*), *“Národní strana svobodomyšlná”*, *“Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu”*) не виходили за межі вимог національно-територіальної автономії. Однак якщо до Першої світової війни не висувалось політичних вимог створення об'єднаної держави чехів і словаків, то це не означає, що не існувало такої ідеї в суспільній думці. Так, концепція чехословакізму активно поширювалась серед чеської та словацької інтелігенції [4, с. 35]. Підтвердженням цього є діяльність «гласистів», які у Празі випускали щотижневик «Глас» Павла Благи й обстоювали позицію єдності чеського і словацького народів [4, с. 36].

З початком Першої світової війни активізувались чеські та словацькі національні рухи, характерними особливостями яких стали, по-перше, пропагування їх як рухів опору, по-друге, вагома роль у їхньому розвитку діячів еміграції. Уже 10 вересня 1914 р. про необхідність створення незалежної Словацької держави заявили представники Словацької ліги у США (м. Клівленд), видали «Меморандум щодо несправедливості та словацьких вимог» [3, с. 131], проте в лютому 1915 р. вони заявили про необхідність співпраці із чехами, тим самим, на думку І. Гопти та Л. Гоптової, визнали неможливість реалізації окремого словацького проєкту [3, с. 132].

Щодо чеського національного руху, то в жовтні 1915 р. чеськими національними діячами – Т. Масариком, Е. Бенешем, Й. Дюрихом та іншими – було створено Чеський закордонний комітет (пізніше перетворений на Чехословацьку національну раду), який мав виконувати функції національного представництва [3, с. 133] і вирішити два завдання: налагодити співпрацю зі словацькими політичними силами еміграції та досягти підтримки державами Антанти проєкту чехословацької держави.

Щодо першого пункту, то перша угода зі словаками була укладена вже 22 жовтня 1915 р. у Клівленді [3, с. 131]. Її історичне значення полягає в тому, що вона заклала основи подальших відносин між чехами та словаками, визначила саме демократичні засади в цьому основоположними. Так, було підтверджено необхідність запровадження загального, прямого і таємного виборчого права, існування якого є інструментом здійснення прямої демократії. Не можна залишити поза увагою той факт, що традиція декларацій як договорів, заснована на принципі рівності сторін, стала переважаною у взаємодії чеських та словацьких політичних організацій, а документи, які стосувались основ майбутньої держави, ухвалювались за погодженням і чеських, і словацьких діячів. Наприклад, Декларація від 14 листопада 1915 р. була ухвалена за участі представників словацьких і чеських громад із США, Великобританії, Франції, Росії й Австро-Угорщини (попри антиавстрійську позицію, формально Т. Масарик та Й. Дюрих залишались членами Австрійського рейхсрату) [3, с. 132].

Зміст вищезгаданої Декларації стосувався другого напрямку діяльності Чеського закордонного комітету, адже саме там була викладена позиція, що чехи і словаки виражають підтримку державам Антанти. Щоби здобути їхню прихильність, Т. Масарик і Е. Бенеш розгорнули діяльність із поширення ідеї необхідності створення Чехословаччини серед суспільних кіл Великобританії та Франції. Наприклад, у 1915 р. Т. Масарик, виступаючи у Цюриху та Женеві, проголосив антиавстрійські промови [3, с. 135]; важливу роль тут також відіграло особисте знайомство Т. Масарика з англійським істориком Р. Сетон-Уотсоном, який у 1916 р. став засновником часопису “The New Europe”. Того ж

року Р. Сетон-Уотсон опублікував статтю, у якій писав, що німці й австрійці використовують своє панування над слов'янами з метою їх асиміляції. Він доводив, що для перешкодження поширенню пангерманізму необхідно надати незалежність чехам, словакам, полякам, південнослов'янським народам. Стаття набула широкого резонансу, а ідея створення Чехословащини почала активно підтримуватись політичними колами Великобританії та Франції. У США чехословацька ідея пропагувалась Богемським національним альянсом, який, як зазначає А.В. Зорін, виконував функції представництва Чехословацької національної ради, унаслідок чого питання необхідності підтримки створення чесько-словацької республіки у 1917 р. виносилось на голосування до Конгресу за поданням Вільяма С. Кеніона й Адольфа Дж. Сабата [5, с. 132].

Вагому роль у схваленні чехословацького проекту державами Антанти відіграло формування чехословацьких легіонів на території Франції, Італії та Російської імперії, які воювали на боці Антанти [2, с. 152]. Такий стратегічний хід Чехословацької національної ради дозволив, по-перше, засвідчити лояльність до Антанти на практиці, по-друге, внести свій вклад у перемогу над Центральними державами, по-третє, створити основу для формування національної армії.

Отже, формування Чехословацької республіки супроводжувалось прагненням чеської і словацької інтелектуальної еліти побудувати державу на демократичних засадах, адже лише вони могли у рівному ступені забезпечувати втілення національних інтересів як чехів, так і словаків. Як зазначав Т. Масарик у праці «Нова Європа. Слов'янська точка зору», «своїм обсягом держави мали б дорівнювати націям <...> держава є засобом нації, розвиток нації є метою. Тому демократія приймає новітній національний принцип і відкидає (пруський) етатизм <...>» [9, с. 453]. Бачимо, що один із засновників Чехословацької держави у власній державотворчій діяльності визнавав необхідність дотримання принципу народного суверенітету, реалізація якого можлива лише шляхом забезпечення таких умов, за яких народ є не об'єктом, а суб'єктом влади.

Водночас ідеї не завжди можуть бути повною мірою реалізовані на практиці. У даному разі передумови для цього було створено прагненням узгодити інтереси національні з геополітичними інтересами держав Антанти [2, с. 153]. Так, їхня підтримка означала також і можливість розпоряджатися долею Чехословащини так, як буде вигідно для них, що іноді суперечило демократичним традиціям державотворення.

Однією з таких проблем стало становище національних меншин на території Чехословащини. Незважаючи на те, що створення Чехословащини відбулось під егідою втілення в життя демократичних «14 пунктів» Президента США В. Вільсона [7, с. 114], за якими існування незалежної держави чехів і словаків є реалізацією їхнього права на національне самовизначення, ступінь реалізації цього принципу щодо інших народів Чехословащини ставить під сумнів демократичність процесів чехословацького державотворення. Як вказує у своїй роботі Г.І. Грибанова, архітектори Версальсько-Вашингтонської системи у прагненні ослабити переможені держави значно скоротили їхні території, не врахували національний чинник [7, с. 115]. Унаслідок цього до складу проголошеної 28 жовтня 1918 р. незалежної Чехословащини увійшла Судетська область, яка була місцем компактного проживання німців, які становили приблизно 90% населення. Національного принципу у формуванні кордонів не було дотримано і щодо проведення кордону із Другою Річчю Посполитою, коли до Чехословащини увійшла Тешинська область, заселена етнічними поляками, без проведення плебісциту, який би надав право місцевому населенню вирішити подальшу долю краю через демократичний інститут; подібна доля спіткала русинів у Підкарпатській Русі й угорську національну меншину, яка проживала в Південній Словащині [7, с. 114]. Отже, якщо в демократичній державі основним джерелом влади є народ, то в разі вирішення національного питання в Чехословащині думки представників деяких народів ураховано не було.

Варто зазначити, що народи, які борються за незалежність, уважаються суб'єктами міжнародного права з позиції Г.В. Лейбниця («тих відносять до суверенних властей <...> хто може розраховувати на достатню свободу та владу здійснювати певний вплив у міжнародних справах через армії або договори» [10, с. 73]), через свою свободу, яку їм надає право на національне самовизначення, мають право її виражати в інститутах волевиявлення із загальнообов'язковими (референдум) чи дорадчими (плебісцит) рішеннями щодо легалізації тієї чи іншої діяльності з державного будівництва. Проте Акт проголошення незалежності Чехословащини від 28 жовтня 1918 р. не було підтверджено шляхом всенародного голосування, як не було підтверджено факт визнання чехами та словаками Національного чехословацького комітету правосуб'єктом, який діє в міжнародно-правовому полі від імені цих двох народів, що також ставить під сумнів демократичність Чехословацького державотворення, легітимність якого майже повністю ґрунтувалась лише на міжнародному визнанні. Унаслідок цього виник парадокс: держава чехів і словаків проголошувалась раніше, ніж офіційно було оформлено її територію (дане питання було регламентовано Сен-Жерменським і Трианонським договорами 1919 р. і 1920 р. відповідно) [2, с. 153].

Також не можна не згадати, що, на відміну від угод у Клівленді (1915 р.) та Пітсбурзі (1918 р.), у Вашингтонській декларації від 16 жовтня 1918 р., яка проголошувала незалежність Чехословащини й ухвалення якої стало підставою для офіційного визнання В. Вільсоном легітимності існування Чехословацького національного комітету та його дій із реалізації права на самовизначення чехів та словаків, зазначалася незалежність саме *чехословацького народу* [3, с. 139]; і це створило прецедент того, що ця категорія була використана і в Законі від 28 жовтня 1918 р., яким Чехословацька національна рада підтверджувала незалежність держави, і в Конституції Чехословащини 1920 р. Однак наскільки демократичною взагалі можна вважати концепцію чехословацького народу?

Дискусійність і певна риторичність цього питання зумовлюються явною штучністю даного поняття, яка обґрунтовується тим, що нині замість Чехословащини як держави «чехословаків» на політичній карті Європи присутні національні Чехія та Словаччина [7, с. 115]. Варто зазначити, що першочергово поняття «чехословацький народ» стосувалось репрезентації Чехословащини як держави національної, адже Т. Масарик, який стане першим Президентом Чехословацької республіки, використовує цю категорію у праці «Нова Європа. Слов'янська точка зору» (1918 р.) для доведення права чехів і словаків на самовизначення, або, як він сам зазначає, на побудову республіки, до якої «нація чеська і словацька визріли» [9, с. 450]. Дискусійну думку висловлює О.М. Кравчук, що «використання поняття «чехословацька» нація було результатом поєднання англосаксонського і центральноєвропейського підходів визначення терміна «нація»» [9, с. 452]. Із заяви Т. Масарика можна зробити висновок, що він не спростовував існування словацького народу, а мав концепцію нації, яка являє собою не етнічну, а політичну спільність. Тобто, на нашу думку, він дотримувався не «пруської», а «американської» моделі розуміння сутності нації, за якою визначним чинником для самовизначення є не етнолінгвістична, майже кровна спорідненість із представниками свого народу, а близькість в усвідомленні себе єдиною політичною спільнотою попри можливі відмінності в походженні. Отже, концепція «чехословацького народу» передбачала політичну єдність чехів і словаків, а не асиміляцію та пропагування єдиної культурної ідентичності. Саме тому мовне питання не стояло гостро в чехословацькому суспільстві та не провокувало національні конфлікти. Так, Т. Масарик щодо цього зазначав: «Сьогодні ці суперечки (щодо статусу словацької мови) практично вирішені, для молодшої генерації на обох сторонах мовного питання не існує, національна і державна єдність використання словацької мови жодним чином не є під загрозою» [6, с. 172]. Отже, «чехословацький народ» можна вважати саме політико-правовою категорією, а не етнічною спільнотою; його існування не порушувало, а втілювало в життя право чехів і словаків на самовизначення. Саме така позиція і була закріплена в Конституції Чехословацької республіки.

Конституція Чехословацької республіки від 29 лютого 1920 р. складалась зі Вступного закону до Конституційної хартії Чехословацької республіки, самої Конституційної хартії Чехословацької республіки та Закону про принципи права мови в Чехословацькій республіці (ухвалений 20 лютого 1920 р.), у ст. 1 якого саме чехословацька мова проголошувалась державною у країні [11, с. 90]. Дане положення можна вважати даниною концепції «чехословацького народу», адже в питаннях регламентації здійснення діловодства чехословацькою мовою він закріплює положення, що вона є двоєдиною, тобто і чеською, і словацькою, а не самостійним штучним конструктом: «Як офіційну державну мову управління територій республіки, які входили до 28 жовтня 1918 р. до складу королівств і територій, представлених в австрійському парламенті, або належали Пруському королівству, звичайно вживають чеську мову, а у Словаччині – словацьку» (ст. 4) [11, с. 91]. Бачимо, що в цьому положенні закріплювалось право чехів і словаків у рівному ступені використовувати власні національні мови, що доводить, що концепт «чехословацького народу» не передбачав мовної уніфікації, що є свідченням демократизму стосовно чесько- та словацькомовного населення.

Однак конституційне закріплення концепції «чехословацького народу» мало наслідки недемократичного характеру стосовно національних меншин у державі. У 1921 р. було проведено перепис населення, за яким у державі проживало 8,7 млн «чехословаків» (серед яких населення Словаччини без урахування угорської меншини становило 2,8 млн), 3,123 млн німців, 745 тисяч угорців, 461 тисяч русинів, 180 тисяч євреїв, 238 тисяч становили представники інших національностей [7, с. 116]. По-перше, закріплення концепції існування «чехословацького народу» надало правові підстави офіційно не рахувати окремо населення словацької національності, що допомогло попередити парадоксальну ситуацію, коли німецька національна меншина перевищувала б одну з титульних націй кількісно, що явно вказувало б на невідповідність процесів територіального оформлення Чехословащини принципу національного самовизначення. По-друге, ч. 2 ст. 2 Закону про принципи права мови в Чехословацькій республіці містить положення, що «суди, управління та присутні місця республіки з діяльністю, яка поширюється на судовий округ, у якому за останнім переписом принаймні 20% громадян говорять загальною мовою, але відмінною від чехословацької, зобов'язані в усіх справах, ведіння яких їм належить за територіальною компетенцією, приймати документи, подані

і складені їхньою мовою громадянами, які належать до згаданої меншості, а також ухвалювати свої рішення в цих документах не тільки чехословацькою мовою, а й мовою документів» [11, с. 91]. Те, що і чехи, і словаки офіційно вважались «чехословаками», поряд із тим, що традиційно в містах як індустріальних центрах саме чехи становили більшість, знижувало ймовірність того, що представники однієї національної меншини в межах одного судового округу будуть становити понад 20% населення; і це звільняло місцеві адміністрації та судові органи від їхнього конституційного зобов'язання, яке позиціонувалось як реалізація права національних меншин на самовизначення.

Як бачимо, закріплена в конституційному порядку концепція «чехословацького народу» не відповідала демократичним вимогам в організації механізмів реалізації прав національних меншин на території республіки. Проте для самих чехів та словаків існування в законах цього конструкта не несло обмежень за ознакою етнічного походження.

Також абсолютно демократичною Конституцією Чехословацької республіки 1920 р. не дозволяє назвати закріплений юридичний статус президента, чий повноваження надавали підстави для концентрації влади в межах одного владного інституту, що є свідченням авторитарних тенденцій у чехословацьких традиціях конституціоналізму. Вагомий вплив на це мав той факт, що сама Конституція розроблялась під контролем чинного Президента, Т. Масарика, чий авторитет і роль у проголошенні незалежності держави чехів та словаків підносили його в очах суспільства до статусу національного героя. Так, про це свідчить особливий статус першого Президента, якого після виборів на другий строк повноважень було проголошено Президентом довічно. Сам Т. Масарик у розмові з К. Чапеким так характеризував власну роль у конституційному процесі: «Я застосовував свій вплив із допомогою Швєгли та ще кількох осіб. Наприклад, я доклав зусиль для того, щоб президент мав конституційне право не лише схвалювати проекти уряду і, за потреби, ініціативно виступати в парламенті» [6, с. 173]. Однак з погляду теорії права можливість президента контролювати і законодавчу (право скликати, закривати, відстрочувати сесії Національних зборів, розпускати палати парламенту), і виконавчу (право формувати структуру і кількісний склад уряду) влади в поєднанні з непрямым способом призначення президента (обирався не шляхом загального, прямого, рівного і таємного голосування, а Національними зборами) [11, с. 67] не повністю відповідає такому принципу демократії, як *поділ влади*, за якого державна влада не має перебувати в руках однієї особи чи органу, а повинна бути розподілена між відносно незалежними гілками влади, адже в інакше є небезпека узурпації влади [12, с. 484].

Проте загалом Конституція Чехословацької республіки 1920 р. містила низку положень, які гарантували розвиток держави на демократичних засадах, втілювали принципи та забезпечували існування основних форм демократії. По-перше, держава проголошувалась демократичною республікою (ст. 2 Конституційної хартії) [11, с. 70]. По-друге, втілення *принципу народного суверенітету* як основи для формування демократичного устрою, задекларованого у преамбулі Конституції (бажання «зміцнити повну єдність націй, ввести в республіці справедливі закони, оберігати мирний розвиток чехословацької батьківщини, сприяти мирному розвитку всіх громадян держави і забезпечити майбутнім поколінням благодіяння свободи» [11, с. 68] висловлюється законотворцем іменем чехословацького народу) та ч. 1 ст. 1 Конституційної хартії («уся влада в Чехословацькій республіці повністю виходить від народу» [11, с. 70]), логічно передбачало наділення громадян держави широким спектром політичних і громадянських прав [12, с. 483]. Саме тому в Конституції було закріплено гарантії забезпечення особистої свободи (ст. 107), недоторканості житла (ст. 112) і таємниці листування (ст. 116), свободу друку та право збиратися мирно й утворювати профспілки (ст. 113), право петицій (ст. 115), свободу навчання, свободу думки та совісті (ст. 117–125), а також право обирати та бути обраними шляхом загального, рівного, прямого і таємного голосування; варто також згадати, що Конституція Чехословаччини гарантувала виборче право жінкам, а також закріплювала неприпустимість дискримінації за ознаками статі, народження та роду діяльності [11, с. 87–90]. А підтвердження вищезазначених прав і свобод створило передумови для повноцінної участі членів суспільства у висуванні й обговоренні кандидатів на демократичні посади, контролі за діяльністю безпосередніх носіїв влади, що є необхідною ознакою демократичного устрою [12, с. 484].

По-третє, ч. 2 ст. 1 Конституційної хартії містить положення, що народ як носій суверенної державної влади наділяє владними повноваженнями певні конституційно визначені органи для ухвалення законів, їх дотримання та творення суду, що є втіленням *принципу поділу влади*, необхідного для уникнення зосередження всієї повноти влади в межах одного органу або в руках однієї людини [12, с. 484]. Так, законодавча влада в республіці належала Національним зборам, виконавча – президенту, уряду та місцевим адміністративним органам, йому підзвітним, правосуддя здійснювалось системою державних судів, відокремлених від управління [11, с. 84]. Також було підтверджено відповідальність органів різних гілок влади один перед одним: уряд формується президентом і відповідальний перед палатою представників Національних зборів, президент призначається Національними

зборами, перед якими складає присягу, Національним зборам належить право порушувати обвинувачення про державну зраду президента, унаслідок чого останній втрачає свою посаду та право її обійняти знову, президент наділяється правом вето щодо законопроектів Національних зборів із поверненням їх на доопрацювання, суди загальної і конституційної юрисдикції мають право переглядати окремі рішення президента, Національних зборів, уряду тощо. Бачимо, що така взаємозалежність сприяла формуванню своєрідної демократичної системи стримувань і противаг, функцією якої є запобігання узурпації влади, несумісної з демократією.

По-четверте, Конституція гарантувала втілення *принципу ухвалення рішення більшістю з урахуванням інтересів меншості*, який вплинув на процедуру ухвалення законодавчих актів (акт вважається таким, що ухвалений, якщо був ухвалений абсолютною більшістю тих, хто голосував, і якщо на засіданні були присутні не менше ніж третина від конституційного складу палати). Одним з аспектів утілення цього принципу в життя є запровадження ускладненої процедури ухвалення найважливіших рішень – кваліфікованої більшості (наприклад, для голосування про оголошення війни чи внесення змін до Конституційної хартії необхідна присутність трьох п'ятих усіх членів у кожній із двох палат Національних зборів – палати представників та сенату). Необхідність даної процедури полягає в тому, що ключові для суспільного життя рішення мають бути ухвалені в результаті максимально можливої згоди різноманітних політичних сил [12, с. 485]. Однак зрозуміло, що в жодному суспільстві неможливо досягти абсолютного консенсусу, проте це не означає, що меншість, яка виражає незгоду, має страждати від рішень більшості. Саме з метою захисту інтересів такої меншості Конституція Чехословаччини передбачала заборону будь-яким органам ухвалювати рішення, що суперечать Конституції, що має на меті максимальний захист прав і свобод людей від свавільного посягання [11, с. 89].

По-п'яте, згадуючи про *принцип виборності*, за яким органи державної влади мають обиратися шляхом загального, рівного, прямого і таємного голосування (це положення було гарантовано Конституцією), не можна не згадати про демократичний *принцип плюралізму*, який передбачав максимальну залученість до політичного процесу представників широкого спектра думок; це положення виходить із гарантії права на свободу совісті та є логічним його наслідком [12, с. 485]. Оскільки захист і втілення останнього були передбачені Конституцією, то для Чехословаччини в міжвоєнний період характерною була активна репрезентація в парламенті різних політичних поглядів. Так, у 1925 р. у парламентських виборах взяли участь 29 партій, частина яких представляла опозиційні течії (наприклад, Комуністична партія Чехословаччини, яка отримала 13% голосів, стала другою за популярністю серед населення). У 1920 р. до Національних зборів увійшли представники Глінкової словацької народної партії (виступали за автономію Словаччини, партія за своєю сутністю була клерикально-націоналістичною), а в 1935 р. – Судето-німецької партії (також ставила вимоги автономії та розширення національних прав). Бачимо, що для політичного життя Чехословаччини після ухвалення Конституції було характерно залучення опозиції до діяльності в органах влади, що не може не підтверджувати демократичність традицій чехословацького конституціоналізму.

Висновки. Конституцію Чехословаччини 1920 р. можна назвати конституцією демократичної держави, адже в ній простежується послідовне закріплення демократичних прав і свобод людини в поєднанні з механізмами законодавчого обмеження державної влади. Ми довели, що це є наслідком тенденцій чехословацького державотворення, для яких також було характерне прагнення до розбудови держави демократичним шляхом. Проте реальність вносила свої корективи, унаслідок чого створення Чехословаччини відбувалось лише з елементами демократизму, а не абсолютно демократичним шляхом, тому що вирішення національного питання не завжди мало демократичний характер. Було аргументовано, що це можна пояснити особливостями процесу чехословацького державотворення, а саме його залежністю від геополітичних планів держав, які перемогли у Першій світовій війні і формували новий світовий порядок. Ці обставини безпосередньо вплинули на конституційний процес у Чехословаччині, унаслідок чого дискусійні аспекти чехословацької демократії були відображені й у Конституції Чехословацької республіки. Проте їх наявність не спростовує того факту, що демократичні засади політичного життя, взаємодії із членами міжнародної спільноти, а також здійснення державної влади, закріплені Конституцією 1920 р., визначили майбутнє Першої Чехословацької республіки, у міжвоєнний період держава стала однією з небагатьох у Європі, яка під натиском поширення ідей фашизму зберігала демократичний курс.

Перспективи подальшої роботи над даною темою полягають у комплексному аналізі практичного втілення зафіксованих Конституцією демократичних норм у міжвоєнний період, а також у дослідженні розвитку окремих демократичних інститутів.

Tykhonenko A. The Constitution of the Czechoslovak Republic of 1920: to the issues of democracy of post-war state formation

The article describes how the features of the First Czechoslovak Republic state formation corresponded to democratic principles; it is examined the influence of external factors and tendencies to the constitutional process; it is investigated the implementation of the fundamental principles of democracy in the norms of the Czechoslovak Constitution of 1920.

It should be stressed that the foundation of Czechoslovakia was influenced by democratic values, but also it was directly influenced by the interests of the Entente Powers, especially Great Britain and France. It manifested itself in the fact that representatives of the Czechoslovak national movement sought the support of the Entente states in the process of creating an independent state of Czechs and Slovaks in territories over which the pre-war sovereignty of the Austro-Hungarian Empire was recognized. Members of the Czechoslovak national missions were negotiating with representatives of foreign politics at this period. Czechoslovak national corps were created, fought on the side of the Entente states and formed the basis of the future army of the state, whose project was actively promoted. However, total control and dependence on Entente's strategic interests which sometimes went against the established principles of democracy was the other side of the Entente's support for the Czechoslovak national movement. For this reason, the democratic principles of state formation violated, and this especially concerned the solution of the national question. Features of the Czechoslovak state formation were of direct importance for the constitutional process. As a result, the democratic nature of the norms that regulated the status of national minorities, the legal meaning of the concept of "the Czechoslovak people", the authority of the President of Czechoslovakia, can be questioned. Nevertheless, the author comes to the conclusion that the Constitution consistently contained norms on human rights and freedoms, and it regulated the mechanism of legal restriction of state power. Therefore, conclusions are drawn that the constitution of the Czechoslovak Republic was democratic.

Key words: Czechoslovak Constitution of 1920, foundation of Czechoslovakia, constitutional process, democratic principles, right to self-determination.

Література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон № 2680–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.
2. Ведерников М.В. Особенности возникновения первой Чехословацкой республики. *Вишеградская Европа*. 2019. № № 1–2. С. 148–160.
3. Гопта И., Гоптова Л. Чехословацкая республика как новое государство на политической карте мира. *Вишеградская Европа*. 2019. № № 1–2. С. 130–146.
4. Колесников Б.В. М.Р. Штефаник и словацкое национальное движение. *Вестник Самарского университета. История, педагогика, филология*. 2018. Т. 24. № 2. С. 33–38.
5. Зорин А.В. США и борьба за создание Чехословакии. *Молодые исследователи*. 2007. С. 138–144.
6. Савчук Г.В. Томаш Масарик і конституційні процеси в Чехословаччині. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Т. 2. № 46. С. 170–173.
7. Грибанова Г.И. Вильсоновский принцип самоопределения наций и создание Чехословакии. *Политэкс*. 2014. Т. 10. № 2. С. 113–119.
8. Водяницкий В.А. Чехословакия: становление института президентства и исторические аспекты развития этого института на современном этапе. *Вестник Русской христианской гуманитарной академии*. 2014. Т. 15. № 2. С. 279–284.
9. Кравчук О.М. «Нова Європа. Слов'янська точка зору» Томаша Масарика як чехословацька політична програма. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2012. Т. 22. С. 445–459.
10. Кулеба Д. Міжнародна правосуб'єктність: теорія та перспективи. *Альманах міжнародного права*. 2010. № 2. С. 70–83.
11. Конституції буржуазних країн : Конституції великих держав і західних сусідів СРСР. Київ : Видавництво ЦВК УСРР «Радянське будівництво і право», 1936. 382 с.
12. Загальна теорія права : підручник / О.В. Петришин та ін. ; за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.